

УДК 376.1

DOI 10.31494/2412-9208-2021-1-3-241-247

**PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS
FOR LABOR EDUCATION AND PROFESSIONAL ORIENTATION
OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS**

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ
ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ**

Inna SHYSHOVA,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Інна ШИШОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент

InnaSara@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-7716-6178>

*Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State Pedagogical
University*

*Центральноукраїнський
державний педагогічний
університет*

✉ 1, Shevchenka Street,
Kropyvnytskyi, Kirovohrad Region,
25000

*імені Володимира Винниченка
✉ вул. Шевченка, 1,
Кропивницький, Кіровоградська
область, 25000*

Original manuscript received: October 07, 2021

Revised manuscript accepted: December 15, 2021

ABSTRACT

Issues of labor education and vocational guidance of students with special educational needs are traditionally relevant for special education. Of fundamental importance is the need to modernize the content of labor training, the question of its prospects, employment and independent living of persons with special educational needs. An important factor in the activity is the motivation to act - motivation. The motives of human labor are sometimes difficult to determine, because they are not always clear, formed, understandable. However, you can offer to choose them from a list of motives, perform exercises to formulate motives in a business game or training. They can be related to the satisfaction of physiological needs, security needs, social needs, the need for self-affirmation, self-expression, the desire to succeed, to join, the desire for power, reward.

A technique that complements the identification of motives for work is to discuss with a person his life prospects, life projects, thinking about his life strategies and tactics, ways to overcome psychological barriers, identify areas of activity, real steps to achieve the goal, planning skills, self-management. Trainings in a free, relaxed environment will help to master your own capabilities and prospects. Students must clearly identify the strengths and weaknesses of a person with special needs. Students must not only master the basic methods of teaching disciplines related to the labor training of people with special educational needs, but also be able to provide communication assistance in certain government agencies. Future professionals already during training should understand, practically use skills of financial literacy. During the preparation of future specialists of special education for labor education

and vocational guidance of students with special educational needs, we consider it necessary during the study to provide students with teaching methods of disciplines «Manual labor», «Technology», «Social orientation», to acquaint young people with ways to master basic social skills, basics of professional orientation.

Key words: *future specialists in special education, children with special needs, labor education, vocational guidance, work motives, financial literacy.*

Вступ. Питання трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами традиційно актуальні для спеціальної освіти. Динаміка ставлення суспільства до людей з особливими освітніми потребами змінювалася від агресії та зневаги до намагання прихистити, надати медичну допомогу, навчити та виховати, допомогти соціалізуватися, адаптуватися в суспільстві, відчуті радість життя, щастя від гарно виконаної й оціненої оточуючими корисної праці, адже «людина, яка працює, виконуючи різноманітні види діяльності, вдосконалює свою особистість, душевний і духовний розвиток, психіку. Особливо позитивну психотерапевтичну дію здійснює виконання тієї трудової діяльності, яка підвищує настрої» (Шишова, 2019).

«Соціальна адаптація дітей з особливими потребами є одним із завдань сучасної системи освіти. Важливою складовою психолого-педагогічного супроводу цієї групи осіб є праця, під час якої всі учасники процесу соціальної адаптації можуть отримати умови для найбільш ефективної реалізації збережених та корекції порушених функцій. Трудове виховання в корекційній педагогіці та спеціальній психології має значний всебічний потенціал. Суспільство в цілому тільки виграє, якщо вчасно і ефективно долучатиме людей з особливими потребами до тих видів праці, які дозволять їм перебувати в психологічно та економічно привабливому для них середовищі» (Шишова, 2019).

Методи та методики дослідження – теоретичний аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; спостереження за школярами та студентами в процесі навчальної діяльності.

Результати та дискусії. Історичний нарис трудового виховання та професійної орієнтації цієї групи осіб надано в зарубіжних джерелах. Серед прикладів – спроби швейцарського психіатра Йоганна Якоба Гуггенбуля щодо застосування до пацієнтів комплексу, що складається з трьох авторських методик: лікування, навчання і підготовки до праці; рекомендації Жана Овідія Декролі стосовно складання навчального плану роботи школи для дітей з особливими освітніми потребами, згідно з яким здійснювалося науково обґрунтоване чергування різних видів діяльності дитини (навчальна, ігрова, трудова); традиції Японії щодо створення професійних гільдій, навчання і працевлаштування осіб з обмеженими можливостями, коли пріоритетне право на виконання певних видів діяльності, таких, як музикування, акупунктура, масаж, мали особи з порушенням зорової функції (Шишова, 2020). Починаючи з 30-х років ХХ століття, в основі навчальної роботи спеціальних закладів Радянського Союзу лежали комплексні навчальні плани і програми

початкової масової школи, а особливу увагу було надано в тому числі й ручній праці. Вагомими і на сьогодні авторитетними з цього питання є теоретичні та практичні надбання В. Бондаря (Бондар, 1988), Г. Дульнева (Дульнев, 1969), Г. Мерсіянової (Мерсіянова, 2012), К. Турчинської (Турчинська, 1976) та інших учених та практиків.

«Серед головних завдань професійного орієнтування, які найбільш стосуються корекційної педагогіки: допомога школярам упоратися з особистісними, освітніми і професійними проблемами; забезпечення та формування «образу Я» як суб'єкта майбутньої професійної діяльності, виявлення та оцінка специфічних якостей і властивостей людини, які дозволяють успішно займатися конкретними видами професійної діяльності; визначення характерних вимог до людини з різних видів професійної діяльності та формування вміння порівнювати їх з «образом Я»; пошук методів і засобів впливу на людину з метою корекції рівня її домагань та розвитку окремих професійно важливих якостей у процесі професійного навчання» (Г. Мерсіянова, 2012: 25).

Під час опанування учнями завдань з ручної праці (в молодших класах) та трудового навчання (в середніх та старших класах) відбувається розвиток зв'язного мовлення, пам'яті, збагачення уявлень, формування діяльності та мислення, корекція дрібної моторики, розвиток просторового уявлення учнів, діяльності, розвиток та корекція естетичного смаку, соціальних навичок, професійних знань. Актуальною для сучасного прогресивного суспільства є думка про те, що «люди з інвалідністю потребують не лише посилення державного соціального забезпечення, а й створення умов для реалізації їхнього права на працю, навчання та зайнятість. Проте люди з інвалідністю, особливо молоді, все ще мають обмежений доступ до якісних послуг з професійного навчання, стикаються з труднощами при працевлаштуванні, не завжди одержують гідну зарплату за свою працю. Незважаючи на наявність гарантованих законодавством прав щодо забезпечення працевлаштування людей з інвалідністю, залучення їх до продуктивної праці є слабким місцем у вітчизняній системі соціального захисту. Процес працевлаштування молодих людей з інвалідністю в узагальненому вигляді можна уявити як такий, що складається із двох компонентів: підбір (деколи – створення) гідного робочого місця для праці молодшої людини; сприяння формуванню в особи необхідних для працевлаштування професійно-кваліфікаційних якостей» (Працевлаштування молоді з інвалідністю, 2010: 7).

Термін «професійна орієнтація» містить такі складники: професійна інформація (забезпечує ознайомлення зі змістом і перспективами розвитку професій, формами та умовами їх здобуття, станом та потребами ринку праці в кадрах, вимогами професій до особистості, можливостями професійно-кваліфікаційного становлення), професійна консультація (ґрунтується на науково організованій системі взаємодії психолога, професійного консультанта і особи, що потребує

допомоги у виборі чи зміні професії або виду діяльності на основі вивчення індивідуально-психологічних характеристик, особливостей життєвої ситуації, професійних інтересів, нахилів, стану здоров'я особи та з урахуванням потреб ринку праці), професійний добір (система професійно-діагностичного обстеження особи, спрямована на визначення конкретних професій, найбільш придатних для оволодіння ними конкретно особою), професійний відбір (здійснюється відповідно до Переліку професій та спеціальностей, що вимагають професійного відбору), професійна адаптація (покликана сприяти входженню особи в трудову діяльність, практичний перевірці правильності професійного вибору й успішному професійному становленню працівника).

«Одним із шляхів професійного інтегрування людей з функціональними обмеженнями в соціальне середовище є підготовка їх до входження в це середовище, з одного боку, і забезпечення умов для формування поля міжособистісних стосунків з іншого. Дослідження засвідчують, що однією з головних тенденцій життєдіяльності молодих людей з інвалідністю є обмеження комунікативних контактів унаслідок сенсорної, моторної та соматичної депривації. Життя багатьох із них обмежене простором помешкання» (Профорієнтація молоді з інвалідністю, 2009: 8).

Вагомим чинником діяльності є спонука до дії – мотивація. «У певної частини молодих людей з інвалідністю спостерігається недостатній рівень мотивації до праці – і саме це є однією з головних перешкод до забезпечення їхньої трудової зайнятості. Причому в цьому випадку більш коректно говорити не про низьку, а саме про недостатньо високу мотивацію, адже цим людям, порівняно з іншими, необхідно подолати більше перешкод, докласти більше зусиль для того, щоб працевлаштуватися. Отже, і мотивація до праці в них має бути вищою, ніж у інших» (Працевлаштування молоді з інвалідністю, 2010: 51). Мотиви людської праці іноді буває непросто визначити, адже вони не завжди є чіткими, сформованими, зрозумілими. Проте можна запропонувати вибрати їх з переліку мотивів, виконати вправи з формулювання мотивів на діловій грі або тренінгу. Вони можуть бути пов'язаними із задоволенням потреб: фізіологічних і соціальних, безпеки; потреб у самостверженні, самовираженні, прагненні до успіху, влади, винагороди тощо. Наприклад: можливість отримати популярність, прославитися, продовжувати сімейні традиції, продовжувати навчання зі своїми товаришами, служити людям, висока заробітна плата, значення для економіки країни, легкість вступу на роботу, перспективність діяльності, можливість виявити здібності, комунікувати, спілкуватися, збагачення знаннями, різноманітність за змістом, цікавість, романтичність, шляхетність професії, творчий характер праці, можливість робити відкриття, важкість, складність, доступність багатьом або лише обраним, гарні умови, чистота, легкість, спокій, неповний робочий день, вільний графік, посиленість тощо.

Приємом, що доповнює виявлення мотивів трудової діяльності, є обговорення з людиною її життєвих перспектив, проєктів, продумування її життєвих стратегій і тактик, шляхів подолання психологічних бар'єрів, визначення напрямів діяльності, реальних кроків для досягнення поставленої мети, формування навичок планування, самоменеджменту. При цьому також доцільно розглянути можливі страхи, побоювання, перешкоди.

Шляхами профорієнтаційної діяльності може бути участь у проведенні тренінгів, які у вільній, невимушеній обстановці сприятимуть опануванню власних можливостей та перспектив. Наприклад, з метою надати можливість співвіднести свій образ з різними професіями на підставі знання учасників один про одного цікавою та корисною може стати вправа «Хто є хто?», а вправа «Кращий мотив», яка передбачає надання можливості обрати із запропонованого списку мотивів одного або декількох, допоможе учасникам зрозуміти особливості усвідомленого вибору професії. Студенти мають чітко визначати сильні та, навпаки, слабкі сторони людини з особливими потребами. Відомо багато випадків, коли люди всупереч проблемам зі здоров'ям досягали вершин професійної досконалості.

Майбутніх фахівців спеціальної освіти потрібно вчити не тільки опанувати основні методики викладання дисциплін, пов'язаних із трудовим навчанням осіб з особливими освітніми потребами, але й вміти надати допомогу зі спілкування в певних державних установах, таких, як державна служба зайнятості, органи державної виконавчої влади і місцевого самоврядування, навчальні заклади і медичні установи, фонди соціального захисту і державного соціального страхування людей з інвалідністю, громадські організації людей з інвалідністю, молодіжні і добровільні організації, з волонтерами, засобами масової інформації. Також майбутні фахівці вже під час навчання мають не тільки розуміти, але й практично використовувати навички фінансової грамотності, яка є основою матеріального благополуччя людини в суспільстві і передбачає знання та дотримання правил розумної економії, збереження, законів інвестування та примноження капіталу, планування сімейного бюджету; розподіл доходів та розходів.

Студенти мають не тільки усвідомлювати життєву необхідність, принципівості ролі праці в житті людини з особливими потребами, але самі любити працю, мати хобі, гарно володіти окремими видами діяльності, у тому числі як традиційними, так і новими, які з'явилися нещодавно (онлайн і офлайн), мати до них інтерес, прагнення передати ці вміння та навички вихованцям, при цьому мати до праці економічний підхід, розуміти закони грошей, підприємницької діяльності. Доцільним також має стати, на нашу думку, вивчення та обговорення зі студентами біографій відомих людей, які, подолавши життєві труднощі, проблемами зі здоров'ям, змогли досягти вершин науки, творчості, самовдосконалення, серед яких Марія Приймаченко, Ольга Скороходова, Нік Вуйчіч, Стівен Гокінг та інші.

Висновки. ХХІ століття характеризується не тільки проникненням в усі сфери життя комп'ютерних технологій, науково-технічним прогресом, але й змінами в ідеології спеціальної та інклюзивної освіти. Принципового значення набуває необхідність модернізації змісту трудового навчання, питання його перспективи, працевлаштування та самостійного проживання осіб з особливими освітніми потребами. Прогресивне суспільство все більшої кількості країн готове не тільки надавати дітям з особливими потребами середню освіту та допомагати оволодівати спеціальністю, яка їм посилює і подобається, приносить радість, дозволяє заробляти кошти, є шанованою, престижною, але й допомагати професійній орієнтації, працевлаштуванню. Під час підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами вважаємо за потрібне надати методику викладання дисциплін «Ручна праця», «Технологія», «Соціально-побутове орієнтування», ознайомити молодь зі шляхами оволодіння базовими соціальними навичками, основами професійної орієнтації.

Література

Бондар В. І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1988. 128 с.

Дульнев Г. Н. Основы трудового обучения во вспомогательной школе: психолого-педагогическое исследование. Москва : Просвещение, 1969. 216 с.

Мерсіянова Г. М. Професійно-трудова навчання у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 80 с.

Працевлаштування молоді з інвалідністю : навч. посіб. / [Ю. М. Маршавін, Д. Ю. Маршавін, М. В. Судаков, Л. В. Бондарчук ; за заг. ред. Ю. М. Маршавіна]. Київ : ІПК ДСЗУ, 2010. 184 с.

Профорієнтація молоді з інвалідністю. Методичні матеріали до тренінгу. Київ : ТОВ "Вольф", 2009. 148 с.

Турчинская К. М. Профорієнтація во вспомогательной школе. Київ : Радянська школа, 1976. 139 с.

Шишова І. О. Історія олігофренопедагогіки. Кропивницький : ФОРМ Північ, 2020. 76 с.

Шишова І. О. Соціальна адаптація дітей з особливими освітніми потребами засобами праці. *Наукові записки / Ред. кол. : В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 177. Частина II. Серія: Педагогічні науки.* Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2019. С. 160-163.

References

Bondar, V. I. (1988). *Pidgotovka uchniv dopomizhnoyi shkoly` do samostijnoyi trudovoyi diyal`nosti* [Preparation of secondary school students for independent labor activity]. Kyiv. [in Ukrainian].

Dul`nev, G. N. (1969). *Osnovy trudovogo obucheny`ya vo vspomogatel`noj shkole: psy`xologo-pedagogy`cheskoe y`ssledovany`e* [Fundamentals of labor education in the auxiliary school: a psychological and pedagogical study]. Moscow : Prosveshheny`e [in Russian].

Mersyanova, G. M. (2012). *Profesijno-trudove navchannya u special`ny`x zagal`noosvitnix navchal`ny`x zakladax dlya rozumovo vidstaly`x ditej* [Occupational

and labor education at special educational and lighting initial mortgages for rozumovo old children] : posibny`k. Kyiv : Pedagogichna dumka [in Ukrainian].

Marshavin, Yu.M., Marshavin, D.Yu., Sudakov, M.V., Bondarchuk, L.V. (2010). *Pracevlashtuvannya molodi z invalidnistyu* [Training of young people with disabilities] : Navch. posib. / [za zag. red. Yu. M. Marshavina]. Kyiv : IPK DSZU [in Ukrainian].

Proforiyentaciya molodi z invalidnistyu (2009) [Career guidance for young people with disabilities] : metody`chni materialy` do treningu. Kyiv [in Ukrainian].

Turchy`n'skaya, K. M. (1976). *Profory`entacy`ya vo vspomogatel'noj shkole* [Vocational guidance in the auxiliary school]. Kyiv [in Russian].

Shy`shova, I. O. (2019). *Social`na adaptaciya ditej z osobly`vy`my` osvritnimy` potrebamy` zasobamy` praci* [Social adaptation of children with special lighting needs due to practical work]. *Naukovi zapysky` / Red. kol. : V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko ta in. Vy`pusk 177. Chasty`na II. Seriya: Pedagogichni nauky`*. Kropy`vny`cz`ky`j : RVV KDPU im. V. Vy`nny`chenka, 160-163. [in Ukrainian].

Shy`shova, I. O. (2020). *Istoriya oligofrenopedagogiky`* [History of oligophrenopedagogics]. Kropy`vny`cz`ky`j : FOP Piskova M. A. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Питання трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами традиційно актуальні для спеціальної освіти. Принципового значення набуває необхідність модернізації змісту трудового навчання, питання його перспективи, працевлаштування та самостійного проживання осіб з особливими освітніми потребами. Вагомим чинником діяльності є спонuka до дії – мотивація. Мотиви людської праці іноді буває непросто визначити, адже вони не завжди є чіткими, сформованими, зрозумілими. Проте можна запропонувати вибрати їх з переліку мотивів, виконати вправи, ділові ігри або тренінги. Мотиви можуть бути пов'язані із задоволенням фізіологічних і соціальних потреб, безпеки, самоствердження, самовираження, прагнення до успіху, приєднання, влади, винагороди тощо.

Прийомом, що доповнює виявлення мотивів трудової діяльності, є обговорення з людиною її життєвих перспектив, проектів, продумування стратегій і тактик, шляхів подолання психологічних бар'єрів, визначення напрямів діяльності, реальних кроків для досягнення поставленої мети, формування навичок планування, самоменеджменту. Тренінги у вільній, невимушеній обстановці сприятимуть опануванню власних можливостей та перспектив. Студенти мають чітко визначити сильні та, навпаки, слабкі сторони людини з особливими потребами, опанувати основні методики викладання дисциплін, пов'язаних із трудовим навчанням осіб з особливими освітніми потребами; уміти надати допомогу зі спілкування в певних державних установах, розуміти, практично використовувати навички фінансової грамотності. Під час підготовки майбутніх фахівців спеціальної освіти до трудового виховання та професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами вважаємо за потрібне надати методику викладання дисциплін «Ручна праця», «Технологія», «Соціально-побутове орієнтування», ознайомити молоді зі шляхами оволодіння базовими соціальними навичками, основами професійної орієнтації.

Ключові слова: *майбутні фахівці спеціальної освіти, діти з особливими потребами, трудове виховання, професійна орієнтація, мотиви трудової діяльності, фінансова грамотність.*